УДК 159.923.2 – 057.87

Л.А.Онуфрієва

Самооцінка як складова Я-концепції майбутніх фахівців соціономічних професій

Л.А.Онуфрієва. Самооцінка як складова Я-концепції особистості майбутніх фахівців соціономічних професій. У статті досліджується самооцінка як складова Я-концепції особистості майбутніх фахівців соціономічних професій. Проаналізовано, що самооцінка визначає формування цілої низки професійно значущих якостей. Досліджено, що у майбутніх фахівців соціономічних професій повинні бути сформовані тенденції до самореалізації, самоактуалізації та навички саморегуляції. Показано, що саме навчальна діяльність студента формує значну частку процесів саморегуляції та рефлексії, а розходження чи збіг між бажаним образом «Я» та фактичними властивостями породжують незадоволеність, тривожність, дискомфорт або спокій, впевненість у собі. Встановлено, що оцінка власних переваг і недоліків, оцінка своїх досягнень і можливостей є суттєвим аспектом самооцінки, що впливає на те, які цілі в процесі своєї професійної діяльності ставить людина. Самооцінка виконує регулюючу функцію і є відношенням особистості до результатів зіставлення своїх образів реального й ідеального «Я».

Ключові слова: самооцінка, самоконтроль, самовираження, саморегуляція, рефлексія, самосвідомість, Я-концепція, професійна діяльність, майбутні фахівці соціономічних професій, особистість.

Л.А.Онуфриева. Самооценка как составная Я-концепции личности будущих специалистов социономических профессий. В статье исследуется самооценка как составляющая Я-концепции личности будущих специалистов социономических профессий. Сделан вывод, что самооценка определяет формирование целого ряда профессионально значимых качеств. Исследовано, что у будущих специалистов социономических профессий должны быть сформированы тенденции к самореализации, самоактуализации и навыки саморегуляции. Показано, что именно учебная деятельность студента формирует значительную долю процессов саморегуляции и рефлексии, а различия или совпадение между желаемым образом «Я» и фактическими свойствами порождают недовольство, тревожность, дискомфорт или спокойствие, уверенность в себе. Установлено, что оценка собственных достоинств и недостатков, оценка своих достижений и возможностей является существенным аспектом самооценки, который влияет на то, какие цели в процессе своей профессиональной деятельности ставит человек. Самооценка выполняет регулирующую функцию и является отношением личности к результатам сопоставления своих образов реального и идеального «Я».

© Л.А.Онуфрієва

Ключевые слова: самооценка, самоконтроль, самовыражение, саморегуляция, рефлексия, самосознание , Я – концепция, профессиональная деятельность, будущие специалисты социономических профессий, личность.

Постановка проблеми. Сьогодення диктує темп життя і ставить перед ВНЗ підвищені вимоги до особистостей викладачів і студентів, вимагаючи ретельного дослідження соціально-психологічних особливостей самооцінки студентів, яка є ключовим утворенням психоструктури особистості і невід'ємною складовою її самосвідомості та відіграє вкрай важливу роль в організації діяльності особистості майбутніх фахівців соціономічних професій.

Людина сама усвідомлює свої досягнення, віддає належне результату докладених нею зусиль, задоволена проведеною «над собою» роботою та позитивно оцінює рівень розкриття свого внутрішнього потенціалу. Розуміння й адекватна (бажано позитивна) оцінка своїх власних досягнень має сприяти самоствердженню майбутнього фахівця як спеціаліста, громадянина й особистості. Проте, серед студентів трапляється багато таких, які мають очевидні психологічні труднощі (їм властива невпевненість у собі, негативне самосприйняття, занижена самооцінка, високий рівень тривожності, більшість з них мають негативний статус у групі).

Низка науковців (Б.Г. Ананьєв, Н.Є. Бернс, Л.І. Божович, Ф. Зімбардо, І.С. Кон, Є.Т. Соколова, В.В. Столін, П.Р. Чамата, С.Л. Рубінштейн, та ін.) досліджували самооцінку та її складові, а також вплив на життєдіяльність індивіда. Зі всієї своєрідності комплексів професійно значущих якостей у різних видах професійної діяльності можна виділити низку особистісних якостей, професійно важливих для будь-якої діяльності, насамперед відповідальність, самоконтроль, професійна самооцінка.

Мета нашого дослідження – теоретичне обґрунтування і дослідження соціально-психологічних особливостей самооцінки майбутніх фахівців соціономічних професій.

Аналіз останніх досліджень. У словнику психологічних термінів дається визначення: «Самооцінка – цінність, значущість, якими індивід наділяє себе в цілому і окремі сторони своєї особистості, діяльності, поведінки [13, 343]. Самооцінка виступає як відносно стійка структурна освіта, компонент Я – концепції, самопізнання і як процес самооцінювання. Основу самооцінки складає система особистісних сенсів індивіда, прийнята ним сис-

тема цінностей. Розглядається як центральна особистісне утворення і як центральний компонент Я – концепції».

Самооцінка інтерпретується як особистісне утворення, що бере безпосередню участь в регуляції поведінки і діяльності людини, як автономна характеристика особистості, її центральний компонент, що формується при активній участі самої особистості і відображає своєрідність її внутрішнього світу.

На думку дослідника Б.Г.Ананьєва [2], самооцінка є найбільш складним і багатогранним компонентом самосвідомості (складний процес опосередкованого пізнання себе, розкритий у часі, пов'язаний з рухом від одиничних, ситуативних образів через інтеграцію подібних ситуативних образів у цілісне утворення – поняття власного «Я», прямим виразом оцінки інших осіб, що беруть участь у розвиткові особистості.

І.С. Кон [10] говорить про самоповагу, визначаючи її як підсумкове вимірювання «Я», що виражає міру прийняття або неприйняття індивідом самого себе.

Самооцінка є основою внутрішньої мотивації і тісно пов'язана з процесом пізнання. Структура самооцінки представлена двома компонентами – когнітивним (відображає знання людини про себе) та емоційним (відношення до себе як міру задоволеності собою). У діяльності самооцінювання ці компоненти функціонують в нерозривній єдності: у чистому вигляді не може бути представлено ні те, ні інше. Знання про себе, що набувається суб'єктом в соціальному контексті, неминуче обростає емоціями, сила і напруженість яких визначається значущістю для особистості оцінюваного змісту. Основу когнітивного компонента самооцінки складають операції порівняння себе з іншими людьми, зіставлення своїх якостей з виробленими еталонами.

Існує кілька підходів до вивчення даного поняття. Одним із них є феноменологічний, який ґрунтується на досвіді психотерапевтичної практики.

Особливу увагу привертають погляди зарубіжних психологів у рамках психодинамічного напрямку. На думку З. Фройда, в структурі особистості існує три основних структури: «Ід», «Его» та «Суперего». Він вважав, що ці складові потрібно розглядати швидше; як деякі процеси, ніж як певні «структури» особистості. «Ід» позначає виключно примітивні, інстинктивні та природжені аспекти особистості. «Его» відповідає за прийняття рішень, намагається виразити та задовольнити бажання «Ід» у відповідності до обмежень, які накладаються зовнішнім світом.

«Суперего» має дві підсистеми: сумління та «его» – ідеал [16]. Він формується з того, що батьки схвалюють або високо цінують та призводить до становлення в індивідуума високих стандартів. Якщо мета досягнута, це викликає почуття самоповаги. Нездатність бути на рівні «его» – ідеалу викликає втрату самоповаги та комплекс неповноцінності.

Досліджуючи, А. Адлер стверджував [1], що переживання неповноцінності бере початок ще в дитинстві. Дитина переживає довгий період залежності, коли вона беззахисна і для того, щоб вижити, повинна спиратися на батьків. Цей досвід викликає у дитини глибокі переживання, порівняно з іншими людьми у сімейному оточенні, більш сильними. Поява раннього відчуття неповноцінності свідчить про початок довготривалої боротьби за досягнення, а також прагнення до бездоганності. Однак, відчуття неповноцінності свідчить про початок довготривалої боротьби за досягнення вищості і за різними причинами може стати надмірним, тому з'являється комплекс неповноцінності – перебільшене відчуття власної слабкості й неспроможності.

На думку К. Хорні, на розвиток особистості значною мірою впливають соціокультурні умови. Дослідниця виділила дві потреби, що виникають у дитинстві: потреба у задоволенні основних біологічних потреб і потреба у безпеці. Головною в розвитку дитини К. Хорні вважала потребу в безпеці. Дитина потребує "теплої атмосфери", що дає їй відчуття внутрішньої безпеки та свободи, дозволяє мати власні думки, виражати себе. Отримання любові призводить до підвищення впевненості у собі, є в подальшому запорукою успіху [17]. К. Хорні зазначає: "Інші нас оцінюють не тільки за ступенем нашого успіху; волею – неволею. Самооцінка слідує тим же шляхом." Якщо потреба в безпеці не задовольняється, то у дитини формується базальна тривога, яка з віком сприяє виникненню неврозу.

У своїх дослідженнях Е. Еріксон як представник епігенетичної теорії особистості [24] головною ознакою розвитку особистості виділив соціальний фактор, висунувши положення про "ідентичність особистості" як центральну властивість людини, що сигналізує їй про нерозривний зв'язок із навколишнім світом. Ідентичність особистості виявляється у центрованості людини на себе, в ототожненні її з соціальною групою та оточенням, у визначенні цінності людини та її соціальної ролі.

Відомі психологи – Б.Г. Ананьєв, Л.І. Божович, С.Л. Рубінштейн, П.Р. Чамата й ін. – розглядають самооцінку як складову са-

мосвідомості особистості, як продукт її розвитку, породжуваний усією життєдіяльністю людини. Дослідження І.І.Чеснокової [21] присвячене вивченню змін особливостей самооцінки як одним з компонентів самосвідомості, зокрема в залежності самооцінки особливості від зовнішньої оцінки. Отже, самосвідомість – усвідомлення людиною себе самої як особистості, своїх фізичних сил і розумових здібностей, вчинків і дій, їхніх мотивів і мети, свого ставлення до зовнішнього світу, інших людей і до самого себе.

Низка досліджень самооцінки присвячена вивченню вікової динаміки самооцінки на більш тривалому відрізку життя (Л.В. Бороздіна, Є.В. Рудова, Л.В.Соломіна та ін.) [5; 12].

У дослідженнях А.І. Липкіної, Л.О. Рибак розкриваються уявлення про параметри самооцінки: стійкість, адекватність та висота самооцінки, на основі відзначених параметрів будується класифікація самооцінки, виділяючи нестійку та стійку самооцінку, яка буває адекватна і неадекватна. Остання відображає помилкове уявлення людини про себе, буває завищеною чи заниженою. Неадекватна самооцінка є джерелом внутрішніх конфліктів та пов'язана з афектом неадекватності. Нестійка самооцінка також виступає причиною порушення діяльності суб'єкта.

А.В. Захарова вирізняє в структурі самооцінки усілякі її складові в залежності від їх тимчасової спрямованості: актуальну, ретроспективну та перспективну, розглядає їх можливі відношення та взаємозалежність. На думку автора, самооцінка тісно пов'язана з рівнем домагань людини.

Виклад основного матеріалу. Аналіз сучасної літератури з педагогічної психології показує, що серед з великої кількості робіт, які присвячені вивченню особистісних особливостей студентів, лише окремі з них приділяють серйозну увагу особливостям такого істотного компонента особистості студента, як відношення до себе та його проявлення у вигляді самооцінки.

Важливим чинником регуляції діяльності, в тому числі навчальної, є таке особистісне утворення, як самооцінка. По-перше, самооцінкою називають компонент самосвідомості, який включає поряд зі знаннями про себе оцінку людиною самої себе, своїх здібностей, моральних якостей та вчинків. За іншим джерелом, самооцінка – судження людини про міру наявності в неї тих чи інших якостей, властивостей у співвідношенні їх з певним еталоном, зразком. Це вияв оцінного ставлення людини до себе. Самооцінка є результатом передусім розумових операцій – аналізу, порівняння, синтезу. Отже, самооцінка – це оцінка осо-

бистістю самої себе, своїх можливостей, якостей та місця серед інших людей.

У межах Я – концепції, як змістового боку самосвідомості, дослідники визначають самооцінку як оцінку особою самої себе, своїх можливостей, якостей, і місця серед інших людей. Науковці стверджують, що самооцінка є результатом, свого роду проекцію реального «Я» на «Я» ідеальне. Вона розглядається як центральна особистісне утворення і як центральний компонент Я – концепції.

«Я» – це диференційована частина феноменального поля, або поля сприйняття людини (визначеного як загальність того, що переживається людиною), яка складається з усвідомленого сприйняття і цінностей «Я», а також що складається із сприйняття себе і своїх взаємостосунків з ін. людьми. Не дивлячись на те, що «Я» людини постійно міняється в результаті досвіду, воно завжди зберігає якості цілісного гештальта, тобто уявлення людини про себе саму залишається відносно постійним [5]. Я-концепція означає уявлення людини про те, що вона собою представляє. Я-концепція відображає ті характеристики, які людина сприймає як частину себе. Для прикладу, людина може сприймати себе так: «Я розумний, люблячий, чесний, уважний і привабливий». З погляду феноменологічного напрямку, Я-концепція часто відображає те, як ми бачимо себе у зв'язку з різними ролями, які ми граємо в житті. Ці рольові образи формуються в результаті все більш ускладнюючих транзакцій між людьми. Отже, Я-концепція може включати якийсь набір образів себе – батька, чоловіка, студента, службовця, керівника, спортсмена, музиканта і артиста. Легко помітити, що «Я» людини може складатися з наборів сприйняття, що відображають багато специфічних «ролей» у різних життєвих контекстах.

Я-концепція включає не тільки наше сприйняття того, які ми є, але також і те, якими, як вважаємо, ми повинні бути і хотіли би бути. Цей останній компонент Я називається ідеальне «Я». За Роджерсом [15], ідеальне «Я» відображає ті атрибути, які людина хотіла б мати, але поки що не має. Це «Я», яке людина більше всього цінує і до якого прагне. Ідеальне «Я» складається з цілої низки представлень, які віддзеркалюють сокровенні захоплення та прагнення індивіда. Ці представлення бувають відірвані від реальності. К. Хорні [18] виявила велике розходження між ідеальним і реальним «Я», що часто веде до депресії. За Р.Бернсом, існує ще третє – «Я» дзеркальне (соціальне), тобто

те, як бачать нас інші, суспільство [4]. А Уїльям Джеймс запропонував просту таксономічну схему, стверджуючи, що можливі два типи «Я»: «Я», що пізнає і «Я» пізнаване, емпіричне. «Я» емпіричне розпадається на три допоміжні типи: «Я» матеріальне, «Я» соціальне і «Я» духовне. На цій простій схемі він побудував свій знаменитий тонкий опис різних «властивих нам» станів розуму. Проте, з погляду сучасних психоаналітичних і експериментальних досліджень, його схему навряд чи можна визнати за адекватну, оскільки їй бракує «психодинамічного аромату».

Роджерівське поняття «Я» можна також розуміти в термінах різних властивостей і функцій. Для початку Роджерс постулатував, що Я-концепція виходить із загальних законів і принципів сприйняття, встановлених у науковій психології. По-друге, Роджерс вважав, що Я-концепція просторова за природою, і що вона є організованою, логічно послідовною і інтегрованою системою сприйняття «себе». Так, наприклад, хоча «Я» постійно міняється в результаті нового досвіду, воно завжди зберігає якості цілісної системи, гештальта. Неважливо, наскільки люди змінюються з часом, у них завжди зберігається внутрішнє відчуття, що вони у будь-який момент часу залишаються все тими ж людьми. Далі Роджерс припустив, що Я-концепція – це не гомункул або «маленький чоловічок в голові», який контролює дії людини. «Я» не регулює поведінку; навпаки, воно символізує головну частину свідомого досвіду індивіда. І нарешті, панорама досвіду і сприйняття, відома як «Я», приймається і визнається свідомістю [15].

Думка людини про себе ґрунтується на відношенні до нас інших людей. Викоремлюється декілька джерел формування самооцінки, які міняють вагу значущості на різних етапах становлення особистості: оцінка інших людей; коло значущих інших або референтна група; актуальне порівняння з іншими; порівняння реального та ідеального «Я».

Самооцінка визначається за наступними параметрами [13]:

1) за рівнем – висока, середня, низька;

2) за співвідношенням з реальною успішністю – адекватна і неадекватна;

3) за особливостями будови – конфліктна і безконфліктна;

4) за характером тимчасової належності виділяється прогностична, актуальна і ретроспективна самооцінка.

Самооцінка може бути різного рівня усвідомленості [13, 343].

На думку П.Р. Чамати [19], розвиток самооцінки відбувається у два етапи:

- на першому людина, оцінюючи себе, задовольняється, як правило, оцінкою своїх дій і вчинків;
- на другому – у сферу самооцінки заносяться внутрішні стани, моральні якості особистості [19].

Формування другого етапу – вищого рівня самооцінки – починається в юнацькому віці та триває усе життя людини в міру того, як накопичується соціальний досвід та з подальшим розумовим розвитком, розвитком свідомості. Процес оцінювання може проходити різними шляхами залежно від багатьох факторів. Людина може просто запозичити думку інших про себе, а може критично обміркувати сутність своєї поведінки й виводити власну думку. Одна людина постійно аналізує свій минулий досвід, робить висновки, намагаючись чогось не робити , чи вважає себе непогрішною, чи просто не вміє щось робити. Для деяких важливою підставою самооцінки є лише їхні власні бажання, не підкріплені ані попередніми справами, досвідом, ані можливостями. Такі люди ніколи не погоджуються з критичними зауваженнями на свою адресу, або негативною оцінкою. А деякі, навпаки, підставою для самооцінки вважають те, що психологи називають "феноменом вкладеної праці", наприклад: "Я багато працював, тому заслуговую високої оцінки". Але при цьому не аналізується результат праці, чи досягнуто мети тією працею, чи ні – це для них не суттєво. Головне – що працю виконано. Інші оцінюють лише результати вчинків, або їх мотиви. Щодо зазначеного, психологи для визначення рівня самооцінки давно вже користуються "формулою У. Джемса" [25], де самооцінку можна представити у вигляді дробу, в чисельнику якого знаходиться успіх, а в знаменнику – домагання особистості. Таким чином, самооцінку можна підвищити, або підвищуючи успіх, або понижуючи домагання. Сам У. Джемс віддавав перевагу другому шляху, вважаючи: «що будь-яке розширення нашого «Я» складає зайвий тягар і зайве домагання» [19].

Зв'язок самооцінки та самоконтролю має двосторонній характер: контроль у своїй підсумковій частині завжди є частковою, парціальною оцінкою; зі свого боку оцінка, формуючись на основі контролю, мотивує останній. Контроль може бути тільки там, де є оцінка.

Самооцінка може бути оптимальною і неоптимальною. При оптимальній, адекватній самооцінці суб'єкт правильно співвідносить можливості і здібності, достатньо критично ставиться до себе, прагне реально дивитися на свої невдачі та успіхи, нама-

гається ставити перед собою реальні цілі, яких можна досягнути на ділі. До оцінювання досягнутого він підходить не тільки зі своїми мірками, але й прагне передбачити, як до цього будуть ставитися інші люди. Іншими словами, адекватна самооцінка – результат пошуку реальної міри, тобто без переоцінки, але й без надмірної критичності. Така самооцінка найоптимальніша для конкретних умов і ситуацій.

До оптимальної самооцінки відносять «високий рівень» і «вищий середнього рівня», коли студент заслужено поважає себе, задоволений собою, а також «середній рівень», коли студент поважає себе, але знає свої слабкі сторони і прагне до самовдосконалення, саморозвитку. Але самооцінка може бути і неоптимальною — занадто завищеною або занадто заниженою [17].

На основі неадекватно завищеної самооцінки в студента виникає неправильне уявлення про себе, ідеалізований образ своєї особистості і можливостей, своєї цінності для оточуючих, для спільної справи. В таких випадках суб'єкт ігнорує невдачі заради збереження звичної високої оцінки самого себе, своїх вчинків і справ. Відбувається гостре емоційне відштовхування «всього», що порушує уявлення про себе. Сприйняття реальної дійсності спотворюється, ставлення до неї стає неадекватним — суто емоційним. Раціональне зерно оцінки випадає повністю. Тому справедливе зауваження починає сприйматися як чіпляння, об'єктивна оцінка результатів роботи — як несправедливо занижена. Неуспіх сприймається як наслідок певних підступних дій чи несприятливих обставин, що жодною мірою не залежать від дій самої особистості.

Суб'єкт із завищеною неадекватною самооцінкою не бажає визнавати, що все це наслідок власних помилок, ліні, недостатніх знань, здібностей чи неправильної поведінки. Виникає важкий емоційний стан – афект неадекватності, головною причиною якого виступає стійкість стереотипу завищеної самооцінки своєї особистості, що склався. Якщо ж ваша самооцінка пластична, змінюється у відповідності з реальним станом справ – підвищується при успіхові і понижується при невдачі, то це може сприяти розвиткові особистості, оскільки їй доводиться докладати максимум зусиль для досягнення поставлених цілей, розвивати свої властивості і волю.

Самооцінка може бути і заниженою, тобто, нижче реальних можливостей особистості. Зазвичай, це призводить до невпевненості в собі, боязливості, несміливості, неможливості реалізувати свої здібності. Такі студенти, як правило, не ставлять перед

собою цілей, тому що їх важко досягнути, обмежуються вирішенням повсякденних завдань, надто критичні до себе.

Занадто висока чи занадто низька самооцінка порушують процес самоуправління, викривляють самоконтроль. Особливо це помітно у спілкуванні, де особи з завищеною і заниженою самооцінкою можуть стати причиною конфліктів. При завищеній самооцінці конфлікти виникають через зневажливе ставлення до інших людей і неповажне звертання до них, занадто різкі і необґрунтовані висловлювання на їхню адресу, нетерпимість до чужої думки, прояв зарозумілості і зазнайства. Низька критичність до себе заважає їм навіть помічати, як вони ображають інших зарозумілістю і незаперечністю суджень.

Отже, самооцінка формується у два етапи та може бути оптимальною і неоптимальною. Занадто висока чи занадто низька самооцінка порушує процес самоуправління, викривляє самоконтроль.

Нерідко дослідження самооцінки студентів мають за мету установлення та аналіз зв'язку її особливостей з різноманітними особистісними характеристиками. При дослідженнях студентів часто виявляється зв'язок самооцінки з такою рисою як тривожність, коли висока загальна самооцінка і самоповага порівнюється з невисокою тривожністю, а невисока самооцінка – з підвищеною тривожністю [11].

Великий інтерес становлять дослідження, які вивчають залежність самооцінки від особливостей діяльності та поведінки студентів. Серед них чимало таких робіт, які встановлюють зв'язок самооцінки, її висоти або інші особливості як із результативністю діяльності студентів у вигляді успішності, так і з більш частковими сторонами поведінки та окремими її видами.

У студентів, які добре навчаються, Я-концепція включає їх сприйняття себе нонконформістами. Вони виявляють тенденцію до визначення авторитетів. Тривожність, фрустрація та почуття провини не властиві їх Я-концепції і пов'язуються у них з низькою успішністю, прогулами; іспити сприймаються цими студентами в контексті змагання та честолюбства; в їх уявленнях вони самі не надто далекі від образу ідеального студента; вони займаються самостійно, розглядаючи це як засіб для вдалої кар'єри та шлюбу.

У студентів із середньою успішністю Я-концепція включає їхнє бажання додатково самостійно займатися та активність, не пов'язану з досягненнями; вони також, як і встигаючі студенти, вважають себе нонконформістами. Однак для них існує зв'язок

поміж іспитами та відчуттями тривожності, фрустрованості та провини, а також їх уявленнями про авторитети, реакціями інших на пропуск лекцій. На відміну від першої групи, поняття занепокоєння, фрустрації та провини складають частину їхнього «Я» [23].

Я-концепція студентів з низькою успішністю подібна з концепцією попередньої групи, проте вони не сприймають себе нонконформістами, відвідування вечірок зовсім не пов'язане з їхньою Я – концепцією, іспити та авторитети забарвлені для них тривожністю, фрустрацією та почуттям провини, останні елементи пов'язані також з пропуском лекцій та утворюють суттєву частину Я-концепції [23].

Як бачимо, Я – концепція студентів із низькою успішністю у порівнянні з Я-концепцією студентів із високою успішністю є вельми однобічною, яка включає позанавчальну активність та навчальні процедури, які входять до Я-концепції цієї групи студентів, забарвлені негативними емоціями [23].

Цікавою є думка, що висока, а інколи й завищена, самооцінка вольових якостей та наслідків діяльності позитивно пов'язана зі стійким високим статусом студента у групі, особливо у тому випадку, коли студент активно займається суспільною роботою [11].

Самооцінку студента значною мірою визначають успішність процесу його адаптації як на етапі прийняття ним соціальної ролі студента (I-II курси), так і на етапі прийняття професійної ролі (IV-V курси). Важливим моментом щодо професійної адаптації особистості студента, яка починає відбуватися саме на III курсі, є професійне самовизначення студента. Провідною характеристикою на цьому етапі навчання стає домінантність, яка описує прагнення особистості до самоактуалізації та критичне відношення до себе як суб'єкта обраної професії [22].

Діяльність, що становить невід'ємний компонент самооцінки, виконує регулюючу функцію в самооцінці. Самооцінка є однією з ланок процесу саморегуляції діяльності та виступає тим утворенням у структурі особистості, яке піддається впливу ззовні.

Ми вважаємо, що регулююча функція самооцінки по відношенню до діяльності проявляється в різній спрямованості: вона впливає на вибір власних цілей людини, визначає характерні для неї емоційні та мотиваційні стани, багато в чому обумовлює характер оцінки та ставлення людини до досягнутих нею цілей. Проте неважко припустити, що і особливості перебігу

діяльності, її наслідки багато в чому впливають на самооцінку індивіда [23]. Тому великий інтерес становлять роботи [3; 14], які присвячені питанням саморегуляції діяльності студента та самооцінки як важливої складової цього процесу: Т.А. Барановської, І.А. Пєтухової, В.Ю. Шишкіної та ін. і ставлять питання про необхідність підвищення соціально-психологічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій, яка пов'язана з володінням способами спілкування, з формуванням тенденцій до самовираження, самовтілення, самовизначення, саморегуляції. Отже, автори вважають, що у майбутнього спеціаліста повинні бути сформовані тенденція до самореалізації, самоактуалізації та навички саморегуляції. Під саморегуляцією розуміють регуляцію діяльності, яка здійснюється людиною як суб'єктом діяльності і спрямована на приведення її можливостей відповідно до вимог цієї діяльності [10]. Очевидно, що саме навчальна діяльність студента формує значну частку процесів саморегуляції, а також рефлексії, оскільки її метою є передусім є зміна самого суб'єкта цієї діяльності. А. В. Захарова вважає, що, чим вищий рівень сформованості самоконтролю, тим об'єктивнішою та адекватнішою є самооцінка, тобто в самооцінці відображається та проявляється ступінь сформованості навичок саморегуляції та самоконтролю [9]. Під поняттям „самоконтроль» розуміють усвідомлену регуляцію людиною своєї поведінки та діяльності для забезпечення відповідності їх результатів поставленим цілям, вимогам, нормам, правилам тощо. Мета самоконтролю полягає в запобіганні помилкових дій чи операцій та виправленні їх. Важливу роль у процесах самоконтролю особистості відіграє її самооцінка. Самоконтроль є важливим засобом розумового та морального самовдосконалення особистості [8]. Самоконтроль та самооцінка розглядаються Т.А. Барановською як складові елементи саморегуляції навчальної діяльності студентів. І якщо під саморегуляцією часто розуміли саморегуляцію психічних станів, в тому числі і в навчальному процесі у вищому учбовому закладі, то Т.А. Барановська пропонує методи формування дій самоконтролю та саморегуляції саме як складників навчальної діяльності, які пов'язані з оцінкою суб'єктом себе, вибором навчальної мети, порівнянням результату та мети, внесенням виправлень і ін. (наприклад, вона використовує для цього метод поступового формування розумових дій самоконтролю при вивченні іноземної мови на основі рідної мови) [3]. І.Я. Пєтухова та В.Ю. Шишкіна говорять про необхідність цілого комплексу заходів, які спрямовані, в першу чергу, на перегляд завдань та

змісту навчання, які повинні бути сприятливі для суб'єктивної позиції студента в навчальній діяльності, вимагатимуть б від нього активності, рефлексії, саморегуляції [14]. На думку Є.А.Залученової, під час оцінювання суб'єктом самого себе відбувається зіставлення наявних властивостей власної особистості з бажаними [8]. Розходження або збіг між бажаним образом «Я» та фактичними властивостями породжують або незадоволеність, тривожність, дискомфорт, або спокій, упевненість в собі і т. ін. «Переживання, які пов'язані зі ставленням до власної особистості, до окремих її особливостей, до всіх проявів у поведінці та діяльності, можуть протікати у формі неопосередкованої емоційної реакції» [11, с. 109]. Оцінка власних переваг та недоліків, оцінка своїх досягнень та можливостей є суттєвим аспектом самооцінки, який впливає на те, які цілі в процесі своєї діяльності ставить людина. Проте, в остаточному рахунку мета визначається не стільки особливостями самооцінки людини, скільки мотивами діяльності особистості, умовами діяльності, її характером, спеціальними нормами та стандартами [22].

Висновки. Як результат минулого досвіду особистості самооцінка включає в себе задані ззовні і набуті особистістю, а також сконструйовані нею самостійно способи оцінки себе як об'єкта. В ній традиційно виділяються когнітивні аспекти, пов'язані з механізмами „вимірювання», оцінювання, порівняння виразності прояву тих чи інших якостей, диференційованості уявлень про ті чи інші якості, які людина виділяє в процесі оцінювання себе.

Ми вважаємо, що самооцінка як компонент самосвідомості має природу рефлексії, включає такі елементи: образ «Я – реального», «Я – ідеального» і результат співставлення цих образів та самовідношення до результату співставлення. Самооцінка виконує регулюючу функцію і є відношенням особистості до результатів зіставлення своїх образів реального й ідеального «Я» та визначає формування цілої низки професійно значущих якостей.

Список використаних джерел

1. Адлер А. Наука жить / А. Адлер; [пер. с англ. Е.О. Любченко]. – Киев: Port-Royal, 1997. – С.57–62.
2. Ананьев Б.Г. О проблеме современного человекознания / Б.Г. Ананьев. – М.: Наука , 1977. – 380 с.
3. Барановская Т.А. Формирование самоконтроля как механизма регуляции учебной деятельности / Т.А. Барановская // Психология студента как субъекта учебной деятельности: М., 1989. – № 327. – С.56 – 59.

4. Бернс Р. Развитие Я – концепции и воспитание / Р.Бернс. – М., 1986. – 234 с.
5. Бороздина Л.В. Самооценка и возраст / Л.В.Бороздина, Е.В.Рудова, Л.В. Соломина // Категории, принципы и методы психологии. Психологические процессы: Тез. науч. сообщ. совет. психологов. – М., 1983. – С. 62-68.
6. Гуменюк О.Є. Психологія Я – концепції: монографія / О.Є. Гуменюк. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 186 с.
7. Джемс У. Психология / У.Джемс. – М.: Педагогика, 1991.- 288 с.
8. Залученова Е.А. Самооценка в деятельности студентов. Содержание, формы и методы обучения в высшей школе: Обзор, информ. / Е.А. Залученова. – М., 1992. – № 1. – С. 52-58.
9. Захарова А. В. Уровень притязаний как показатель самооценки / А. В. Захарова // Новые исследования в психологии и возрастной физиологии. – М.: Мысль, 1989. – №1. – С. 23–27.
10. Кон И.С. Психология юношеского возраста.Проблемы формирования личности : [учеб. пособие для студентов пед. ин.–тов] / И.С.Кон. – М.: Просвещение, 1979. – 175 с.
11. Музика О.Л. Самооцінка і розвиток творчих здібностей / О.Л.Музика, І.С. Загорська. – Житомир, 2007. – 168 с.
12. Остапенко Г.В. Самооцінка в підлітковому віці / Г.В. Остапенко // Наука і освіта. – 2004. – №3. – С. 73-75.
13. Психологический словарь. – М.: Педагогика – Пресс, 2001. – 440 с.
14. Пєтухова И.В. Формирование рефлексии у студента как субъекта учебной деятельности / И.В.Пєтухова, В.Ю. Шишкина // Психология студента как субъекта учебной деятельности. – СПб.–М., 1989. – №327. – С. 38 – 42.
15. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека/ К.Р. Роджерс ; [пер.с англ.]; Общ. ред. Е.И. Исениной. – М.: Издательская группа «Прогресс», 1998. – 480 с.
16. Фрейд З. «Я» і «Воно». Праці різних років / З.Фрейд. – Кн. 1, 2. – Тбілісі, 1991. – 396 с.
17. Хорни К. Невроз и личностный рост. Борьба за самореализацию / К. Хорни. – СПб., 1997. – 316 с.
18. Хорни К. Невротическая личность нашего времени. Самоанализ / К. Хорни. – М.: Прогресс, 1993. – 224 с.
19. Хьелл Л. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб.: Питер, 2003. – 608 с.

20. Чамата П.Р. Вопросы самосознания личности в советской психологии / П.Р. Чамата // Психологическая наука в СССР. – М., 1960. – Т.2. – С.91-109.
21. Чеснокова И.И. Проблема самосознания в психологии / И.И. Чеснокова. – М., 1977.– 117 с.
22. Шафажинская Н.Е. Личностная и профессиональная самооценка студента педвуза / Н.Е. Шафажинская. – М.: Москва, 1986. – 22 с.
23. Шибутани Т. Я-концепция и чувство собственного достоинства. Самосознание и защитные механизмы личности / Т.Шибутани. – Самара.: Изд. Дом «Бахрах», 2003. – 650 с.
24. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э.Эриксон; [пер. с англ.; общ. ред. и предисл. А. В. Толстых]. — М.: Прогресс, 1996. – 344 с.
25. James William. The Principles of Psychology; Cambridge. – MA: Harvard University Press, 1981.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Adler A. Nauka zhit' / A. Adler; [per. s angl. E.O. Ljubchenko]. – Kiev: Port-Royal, 1997. – S.57–62.
2. Anan'ev B.G. O probleme sovremennogo chelovekoznanija / B.G. Anan'ev. – M.: Nauka , 1977 .- 380 s.
3. Baranovskaja T.A. Formirovanie samokontrolja kak mehanizma reguljacii uchebnoj dejatel'nosti / T.A. Baranovskaja // Psihologija studenta kak sub#ekta uchebnoj dejatel'nosti. – M., 1989. – № 327. – S.56 – 59.
4. Berns R. Razvitie Ja – koncepcii i vospitanie / R.Berns. – M., 1986. – 234 c.
5. Borozdina L.V. Samoocenka i vozrast / L.V.Borozdina, E.V.Rudova, L.V. Solomina // Kategorii, principy i metody psihologii. Psihologicheskie processy: Tez. nauch. soobshh. sovet. psihologov. – M., 1983. – S. 62-68.
6. Gumenjuk O.Je. Psyhologija Ja – koncepcii': Monografija / O.Je. Gumenjuk. – Ternopil': Ekonomichna dumka, 2002. – 186 s.
7. Dzhems U. Psihologija / U.Dzhems. – M.: Pedagogika, 1991.- 288 s.
8. Zaluchenova E.A. Samoocenka v dejatel'nosti studentov. Soderzhanie, formy i metody obuchenija v vysshej shkole: Obzor, inform. / E.A. Zaluchenova. – M., 1992. – № 1. – C. 52-58.
9. Zaharova A. V. Uroven' pritjazanij kak pokazatel' samoocinki / A. V. Zaharova // Novye issledovanija v psihologii i vozrastnoj fiziologii. – M.: Mysl', 1989. – №1. – S. 23–27.

10. Kon I.S. Psihologija junosheskogo vozrasta.Problemy formirovanija lichnosti : [ucheb. posobie dlja studentov ped. in.–tov] / I.S.Kon. – M.: Prosveshhenie, 1979. – 175 s.
11. Muzyka O.L. Samoocinka i rozvytok tvorchyh zdibnostej / O.L.Muzyka, I.S. Zagors'ka. – Zhytomyr, 2007. – 168 c.
12. Ostapenko G.V. Samoocinka v pidlitkovomu vici / G.V. Ostapenko // Nauka i osvita. – 2004. – №3. – C. 73-75.
13. Psihologicheskij slovar'. – M.: Pedagogika – Press, 2001. – 440 s.
14. Pєtuhova I.V. Formirovanie refleksii u studenta kak sub#ekta uchebnoj dejatel'nosti / I.V.Pєtuhova, V.Ju. Shishkina // Psihologija studenta kak sub#ekta uchebnoj dejatel'nosti. – SPb. – M., 1989. – №327. – S. 38 – 42.
15. Rodzhers K.R. Vzgljad na psihoterapiju. Stanovlenie cheloveka / K.R. Rodzhers; [per.s angl.]; Obshh. Red. Iseninoj E.I. – M.: Izdatel'skaja gruppa «Progress», 1998. – 480 s.
16. Frejd Z. «Ja» i «Vono». Praci riznyh rokiv / Z.Frejd. – Kn. 1, 2. – Tbilisi, 1991. – 396 s.
17. Horni K. Nevroz i lichnostnyj rost. Bor'ba za samorealizaciju / K. Horni. – SPb., 1997. – 316 s.
18. Horni K. Nevroticheskaja lichnost' nashego vremeni. Samoanaliz / K. Horni. – M.: Progress, 1993. – 224 s.
19. H'ell L. Teorii lichnosti / L. H'ell, D. Zigler. – SPb.: Piter, 2003. – 608 s.
20. Chamata P.R. Voprosy samosoznanija lichnosti v sovetskoj psihologii / P.R. Chamata // Psihologicheskaja nauka v SSSR. – M., 1960. – T.2. – S.91-109.
21. Chesnokova I.I. Problema samosoznanija v psihologi / I.I. Chesnokova. – M., 1977.– 117 s.
22. Shafazhinskaja N.E. Lichnostnaja i professional'naja samoocenka studenta pedvuza / N.E. Shafazhinskaja. – M.: Moskva, 1986.- 22 s.
23. Shibutani T. Ja-koncepcija i chuvstvo sobstvennogo dostoinstva. Samosoznanie i zashhitnye mehanizmy lichnosti / T. Shibutani. – Samara.: Izd. Dom «Bahrah», 2003. – 650 s.
24. Jerikson Je. Identichnost': junost' i krizis / Je.Jerikson; [per. s angl.; obshh. red. i predisl. A. V. Tolstyh]. — M.: Progress, 1996. – 344 s.
25. James William. The Principles of Psychology; Cambridge. – MA: Harvard University Press, 1981.

L.A. Onufriieva. Self-appraisal as a component of a personality's Me-concept of future specialists of socionomic professions. The article envisages self-appraisal as a component of a personality's Me-concept of future specialists of socionomic professions. The self-appraisal is analysed to determine the formation of a number of professionally significant qualities. It is proved that the self-appraisal's regulatory function concerning the activity is shown in different directions: it influences on the choice of personal goals, sets specific emotional and motivational states, stipulates the nature of appraisal and person's attitude to the achieved goals. As a result of analysis the question is put concerning the necessity to improve the social and psychological culture of future specialists of socionomic professions correlated with the mastering of intercourse means, with the formation of tendencies toward self-expression, self-realization, self-determination, self-control. The future specialists of socionomic professions are studied to have formed tendencies to self-realization, self-actualization and self-regulation skills. The student's educational activity is shown to form a significant proportion of the self-regulation and reflection processes and divergence or convergence between the desired "Me" image and the actual properties give rise to dissatisfaction, anxiety, discomfort, or tranquility, confidence. It is established that the appraisal of personal advantages and disadvantages, the appraisal of personal achievements and capabilities is an essential aspect of self-appraisal, which affects the way a person chooses the objectives in the course of his or her professional activity. The self-appraisal is a component of the reflection of self-consciousness performing a regulatory function, the relation of the personality to the results of personal images comparison of real and ideal "Me".

Key words: self-appraisal, self-control, self-expression, self-regulation, reflection, self-consciousness, "Me"-concept, professional activity, future specialists of socionomic professions, personality.

Отримано: 11.09.2013 р.